

УДК 339.97:631.155

© 2024

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО СПІЛЬНОГО АГРАРНОГО РИНКУ ЄС: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Я.М. Гадзало¹, Ю.Я. Лузан²

¹доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН

²доктор економічних наук, професор, академік НААН

¹Національна академія аграрних наук України

вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 9, м. Київ, 01010, Україна

²Інститут продовольчих ресурсів НААН

вул. Євгена Сверстюка, 4А, м. Київ, 02002, Україна

e-mail: ^{1,2}prezid@naas.gov.ua

ORCID: ¹0000-0002-5028-2048, ²0000-0001-9822-8617

Надійшла 15.05.2024

Мета. Визначити основні особливості інтегрування України до спільного аграрного ринку ЄС, обґрунтувати шляхи прискорення інтеграційних процесів. **Методи.** Використано діалектичний та логічний методи наукового пізнання інтеграційних процесів і явищ, порівняльних характеристик із аграрними політиками України і ЄС, системний підхід узагальнення та взаємодії елементів євроінтеграції. **Результати.** Окреслено основні особливості інтегрування аграрної сфери України до ЄС, обґрунтовано шляхи ефективного входження держави в європейську систему співробітництва. **Висновки.** Акцентовано увагу на основних відмінностях функціонування соціально-економічних систем агропромислового і сільсько-го розвитку України і ЄС, обґрунтовано важливість та шляхи зближення із спільною аграрною політикою ЄС. Результати досліджень можуть бути використані органами державного управління та господарювання в процесах євроінтеграції.

Ключові слова: євроінтеграція, спільна аграрна політика ЄС, гармонізація, аграрний ринок.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202408-01>

Україна, в продовження виконання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС (набула чинності в повному обсязі в 2017 році), незважаючи на значні внутрішні і зовнішні перепони, отримала політичне рішення європейських інституцій про

надання статусу кандидата, що відкрило шлях для отримання повноцінного членства у Європейському Союзі. Проте, за великим рахунком, це тільки перші, хоч і важливі етапи інтеграційного процесу. Відтепер настає ще більш відповідальний період

не тільки практичної гармонізації законодавчої та нормативної бази до основних засад всіх аспектів функціонування і розвитку європейського співтовариства, але і освоєння та дотримання суб'єктами державного управління, господарювання і громадянського суспільства України узгоджених норм і правил розвитку **Європейського Союзу**.

Особливо це стосується аграрної сфери, яка є важливою і специфічною складовою соціально-економічних та інших процесів у державі. Вона об'єднує всі підгалузі сільського господарства, переробну та харчову промисловості, систему контролю якості, зберігання, транспортування й інші складові логістики постачання сільськогосподарської продукції і харчових продуктів до споживачів, зовнішньоекономічну діяльність, аграрну науку й освіту. Аграрна сфера забезпечує відповідний соціально-економічний розвиток сільських територій, де проживає майже третина населення України, справляє значний вплив на екологію і навколишнє природне середовище та наразі потребує удосконалення й ефективної реалізації секторальної політики відповідно до визначених критеріїв євроінтеграції.

Слід підкреслити, що в аграрному секторі України вже відбуваються значні позитивні соціально-економічні перетворення, які формують передумови для інтегрування в європейське середовище. Проте законодавча база в Україні, яка з урахуванням наукових обґрунтувань в основному була напрацьована на початкових етапах ринкового реформування економіки під впливом політичних, лобістських та інших чинників, з часом зазнала значних хаотичних, непослідовних і суперечливих змін. Це призвело до поглиблення монополізації аграрних ринків, порушення принципів вільної та прозорої конкуренції, необґрунтованої концентрації великих обсягів земель у власності і користуванні окремих суб'єктів господарювання. Простежується блокування розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації та біржового ринку, накопичення проблем, які стримують

розвиток аграрної науки та поширення сучасних знань, недосконалість інструментів і механізмів для створення додаткових робочих місць, поширення трудової міграції сільського населення. І це тільки частина проблем, які суттєво заважатимуть процесам євроінтеграції.

Зауважимо, що аграрний сектор України все більше утверджується як провідний і перспективний для розвитку національної економіки, формуючи внутрішню продовольчу незалежність, забезпечуючи майже половину валютних експортних надходжень у державі, водночас відіграючи зростаючу роль у подоланні голоду в багатьох країнах світу. Ці та інші чинники визначають його найважливішим напрямом для вдосконалення державної політики з питань ефективного входження України до співтовариства. Тим більше, що спільна аграрна політика ЄС (САП ЄС), яка ще на початковому етапі була визначена як базова складова при утворенні союзу, на сьогодні залишається ключовою та дуже чутливою для розвитку загального внутрішнього ринку.

Надзвичайно важливою особливістю на сьогодні є також те, що порівняно з країнами Західних Балкан, Туреччиною і Молдовою як кандидатами вступу до ЄС, секторальне входження аграрної сфери України за своїми обсягами оброблювальних сільськогосподарських земель, аграрної продукції, ринком різноманітних послуг, а також наявними проблемами розвитку сільських територій, кількістю сільського населення, що є важливими критеріями для надання фінансової допомоги із загального бюджету ЄС аграрним секторам країн-членів співдружності, визначатиме її як одну із найбільших потенційних споживачів сільськогосподарських субсидій. Перспектива входження таких країн до співтовариства, особливо з урахуванням України, об'єктивно вимагатиме відповідних змін як у формуванні, так і в удосконаленні інструментарію розподілу та використання загального бюджету ЄС з метою, щоб це не відбулося за рахунок зменшення субсидування інших країн-членів ЄС, що вже викликає у них

певні побоювання. Адже ст. 174 Договору про створення ЄС визначає, що «Союз розробляє та проводить політику зміцнення своєї єдності з метою гармонійного розвитку Союзу. Головною метою є зменшення різниці у рівнях розвитку різних регіонів і відставання найбільш неблагополучних територій».

Для України ситуація нині ускладнюється у зв'язку з воєнною агресією, втратою значних обсягів і проблемами використання сільськогосподарських земель, з істотним обмеженням меліоративних можливостей у південних регіонах України у зв'язку з руйнацією Каховського водосховища, знищенням потужностей харчової та переробної промисловості, об'єктів логістики тощо. Безумовно, відновлення потребуватиме додаткових інвестицій, організаційних та інших зусиль насамперед з боку України. Об'єктивна необхідність в обмежені терміни забезпечити оновлення державної аграрної політики потребує системно врегульовувати як баланс інтересів між агровиробниками і споживачами харчових продуктів, суб'єктами фінансового ринку, експортерами й імпортерами, торговельними мережами та іншими інститутами всередині держави, так і формувати нові рівноправні та збалансовані відносини на європейському рівні, за єдиними узгодженими правилами і принципами.

Отже, потрібно в законодавчому порядку сформувати нову архітектуру державної аграрної політики, максимально гармонізуючи її із положеннями САП ЄС з метою усунення наявних розбіжностей, створивши так звану «дорожню карту» із відповідними індикаторами. Це потребує зважених урядових рішень, зокрема, пов'язаних із очікуваним реформуванням центральних органів державного управління, недопущення можливої чергової втрати державного управлінського потенціалу в аграрній сфері як на центральному, так і на регіональних рівнях, з врахуванням фактора аграрної науки та поширення сучасних знань, методів підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування, громадських аграрних союзів

і організацій та, особливо, безпосередньо аграріїв, від яких залежатиме розвиток аграрної сфери України в принципово нових умовах.

Враховуючи зазначені вище проблеми інтегрування України в частині аграрної сфери до ЄС можна констатувати, що не все так легко, як може здатися. Проте в цьому випадку не має бути нездоланих перешкод, адже шлях розвитку вже визначено — в спільноті країн ЄС.

Мета досліджень — визначити основні особливості інтегрування України до спільного аграрного ринку ЄС, обґрунтувати шляхи пришвидшення інтеграційних процесів.

Матеріали та методи досліджень. Основним матеріалом досліджень є процеси євроінтеграції, тенденції розвитку агропромислової сфери України, відмінності національної аграрної політики від САП ЄС і шляхи ефективного входження України в європейську систему співробітництва. Методологічною основою досліджень були загальнонаукові та спеціальні абстрактно-логічні методи. Зокрема, здійснення аналізу окремих важливих складових і розбіжностей між аграрними політиками ЄС і України, обґрунтування відповідного плану (дорожньої карти) з реалізації основних заходів з євроінтеграції в аграрній сфері України, визначення окремих позитивних і негативних чинників для врахування при формуванні тактики і стратегії євроінтеграції.

Результати досліджень. Питання світових інтеграційних процесів і євроінтеграції в Україні відображено в дослідженнях багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, вивченню теоретичних засад глобальних інтеграційних процесів та історії їх розвитку присвячені дослідження Власова В.І. [1]. Значний внесок у дослідження сучасного стану, окресленню проблем євроінтеграції в аграрній сфері та шляхів їх подолання зробили такі вчені як П.Т. Саблук, П.І. Гайдуцький, Ю.О. Лупенко, О.М. Бородіна, С.М. Кваша, О.В. Зінчук, Л.П. Старікова, О.Г. Шпикуляк та інші [2–11]. Також важливими є дослідження оцінки наслідків вступу України

до ЄС для бюджету та політики згуртованості вчених Німецького інституту економіки Б. Буш та С. Султан [12]. Висновки з досліджень науковців обґрунтовують безальтернативність євроінтеграції, зокрема, для агропромислового та сільсько-го розвитку, дають змогу органам державного управління України, суб'єктам громадянського суспільства і підприємцям врахувати кращий досвід країн-членів ЄС і успішно вирішувати проблеми об'єднання аграрних ринків.

Нині Україна знаходиться на надзвичайно важливому і відповідальному етапі свого розвитку, який має такі основні пріоритети: завершення війни, збереження державності; стабілізація суспільно-економічного розвитку країни; забезпечення ефективного входження України до ЄС з урахуванням національних інтересів. Усі ці процеси мають взаємопов'язаний характер і зумовлюють спільну мету — зберегти та розбудувати сильну безпекову державу із конкурентною економікою, високими соціальними стандартами життя українців, повноцінною участю України в житті європейського співтовариства.

Абстрагуючись від першого пріоритету, два наступні мають багато спільних завдань, які напряму залежать від модернізації державної політики у всіх сферах розвитку суспільства та наведенні ладу в організації державного регулювання різноплановими процесами розвитку країни.

Основними проблемами для країни, як і в передвоєнні роки, залишаються: високий рівень тіньової економіки, монополізація ринків, корупція, недотримання принципів конкуренції та прозорості ринків, низький рівень державного управління, порушення принципів верховенства права та деякі інші. На жаль, такі негативні явища притаманні всім сферам функціонування держави. Не винятком є і аграрна сфера.

Україна проходить важкий і відносно довгий шлях євроінтеграції. Слід зазначити, що багато що в цьому напрямі було зроблено. Розвитку інтеграційних процесів сприяло прийняття важливих

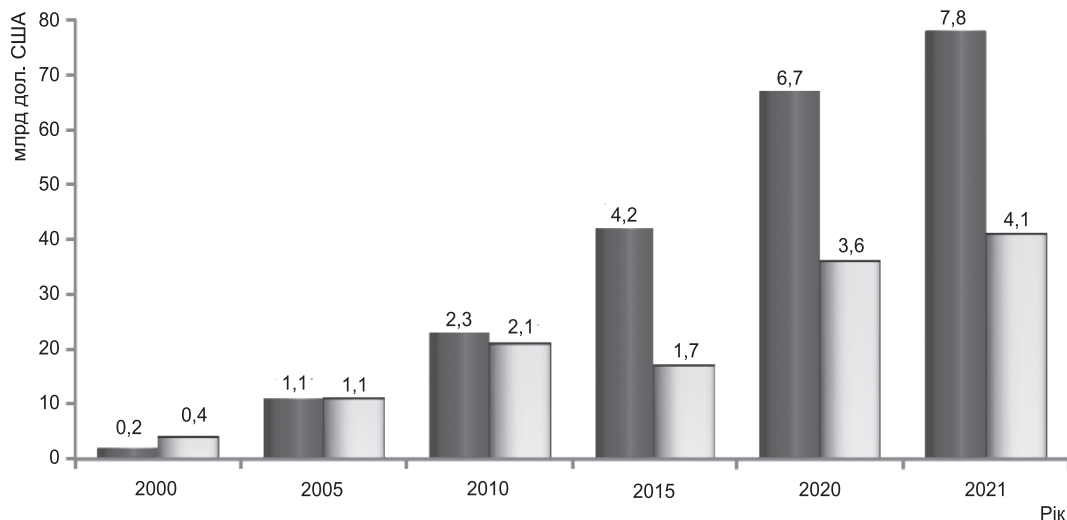
законодавчих актів: закріплення мети щодо набуття членства в Євросоюзі в Конституції України та визначення стратегії приєднання [13, 14]. Двосторонній інтерес ЄС і України був підтверджений спочатку схваленням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і відкриттям зони вільної торгівлі [15–17], потім — прийняттям політичного рішення про визнання України як кандидата до вступу в Європейський Союз. Сьогодні настає чи не найважливіший етап, пов'язаний із відкриттям переговорів про виконання так званого «доробку приєднання», який розбивається для кожної сфери на окремі розділи. Крім того, важливими чинниками євроінтеграції, разом із політичними і економічними аспектами, стало військове співробітництво у зв'язку із загрозами росії незалежності України й європейській безпеці.

Важливо підкреслити, що інтеграція в перекладі із латинської мови (*integer*) означає взаємопроникнення, об'єднання окремих частин в єдине ціле. Європейська інтеграція згідно Вікіпедії — це процес економічного і політико-правового співробітництва України із європейськими державами [18].

Поглиблюючи ці тези, можна стверджувати, що процеси євроінтеграції України в подальшому сприятимуть модернізації та конкурентності національної економіки шляхом подолання технічної відсталості, зростанню залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створенню додаткових робочих місць, підвищенню конкурентної спроможності виробників та інше. Це підтверджує розвиток країн східної Європи після вступу до Європейського Союзу.

Юридична складова забезпечення інтеграційних процесів передбачає не тільки законодавче наближення національних норм права до європейських, але і їх практичне застосування як на макро-, так і на мікрорівнях у реальних умовах.

Для об'єктивності слід зазначити, що за період євроінтеграційних процесів в Україні вже багато чого вдалося здійснити для наближення економічного середовища до європейського аграрного ринку,

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту й імпорту агропродовольчої продукції України до ЄС (групи 1-24 УКТЗЕД), млрд дол. США: ■ — експорт; □ — імпорт

Джерело. Сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [19].

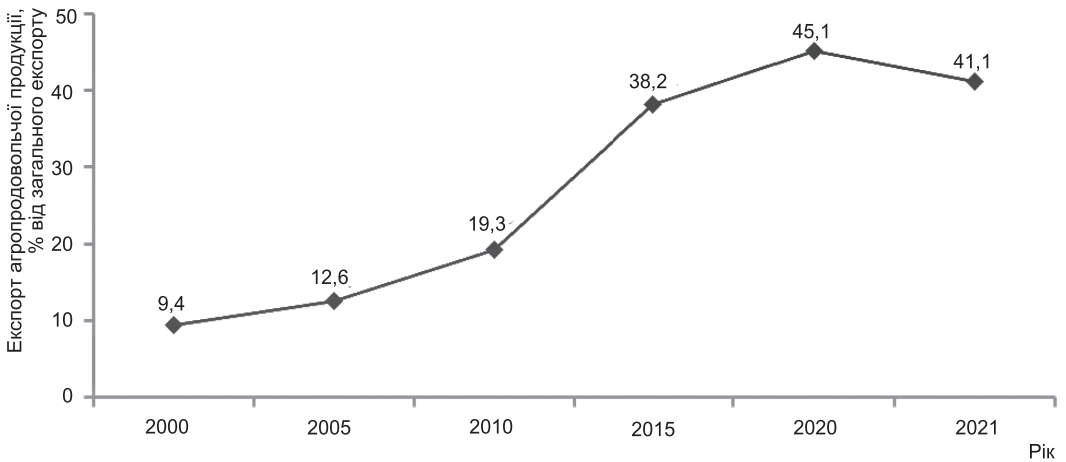
Примітка. Для аналітики тут і далі в основному використовують дані порівняння довоєнного періоду з метою виключення фактора війни.

що сприяло розвитку, зокрема, торговельних відносин і збільшення експорту (рис. 1). Проте ще залишається надзвичайно великий обсяг роботи для подальшої гармонізації та реального застосування майже 60 відповідних регламентів, директив, рішень, рекомендацій та повідомлень директивних органів Європейського Союзу, визначених ще в Угоді про євроасоціацію [15]. Серед них нині особливе значення мають завдання щодо завершення гармонізації стандартів якості аграрної продукції, регулювання ведення органічного виробництва та вирощування генетично-модифікованих сільськогосподарських культур, захисту географічних значень, походження і способів виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчової промисловості, організації торгівлі насінням, саджанцями і племінними ресурсами тощо. Так, за даними технічних комітетів зі стандартизації якості харчових продуктів Інституту продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України [20], ступінь гармонізації із європейськими аналогами тільки по м'ясу та м'ясних продуктах на сьогодні

становить лише 20%, цукру, цукровмісних продуктах і крохмалю — 34%, по молоку і молочних продуктах — 51%. Практично аналогічна ситуація із гармонізації стандартів відслідковується і по інших продовольчих товарних групах. Але навіть за таких стримуючих обставин аграрний сектор економіки з кожним роком збільшує частку агропродовольчої продукції в загальних обсягах експорту, що в останні передвоєнні роки досягла 40 і більше відсотків. Це вказує на підвищення конкурентних можливостей та утвердження аграрного сектору як провідного і перспективного для розвитку національної економіки (рис. 2).

Слід зазначити, що у 2022 р. частка агропродовольчої продукції в загальних обсягах експорту України становила вже 53,1%, а у 2023 р. — 65,9%, що підтверджує кращу стійкість аграрної економіки порівняно з іншими секторами національної економіки в кризових умовах. Проте таке твердження потребує більш глибоких досліджень.

Подальше стримування процесів гармонізації стандартів якості харчових

Рис. 2. Частка агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД) в загальних обсягах експорту України, %

Джерело. Сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

продуктів об'єктивно обмежуватиме їх просування на європейські й інші світові продовольчі ринки, де питання якості виступає сьогодні основною вимогою споживачів. Особливо це стосується готових до споживання продовольчих товарів із високою доданою вартістю, яка в довоєнний період становила до 15% у структурі експорту і мала тенденцію до зменшення. Проблемою для України в даний період виступає також те, що фінансування підготовки гармонізованих стандартів повністю покладено на суб'єкти аграрного підприємництва, які сьогодні з різних причин не мають для цього достатніх спроможностей. Мабуть, було б доцільно для прискорення завершення гармонізації стандартів якості харчових продуктів таке фінансування здійснювати або за рахунок Державного бюджету України, або звернутися до ЄС у рамках європейських програм допомоги Україні для надання відповідної фінансової і технічної допомоги.

Актуальним залишається унормування до європейських вимог питання розвитку біорізноманіття, боротьби з негативними наслідками зміни клімату, використання водних ресурсів і розвитку меліорації, зближення політик у галузях рибальства та лісового господарства. Особливої

уваги заслуговує гармонізація механізмів захисту інтелектуальної власності, формування і використання роялті, розширення співпраці із європейськими науковими установами та громадськими організаціями аграрного спрямування.

Важливим напрямом САП ЄС на даному етапі виступає застосування різних програм і механізмів сприяння агровиробникам та місцевим громадам щодо створення додаткових робочих місць, вирішення питань соціального спрямування, охорони навколишнього природного середовища, розвитку культури, спорту, збереження національних традицій та розв'язання інших проблем розвитку сільських територій. Взаємодоповнюваними елементами сільського розвитку є ефективно поєднання загальноєвропейських програм із заходами країн співдружності, спрямованими на подолання відставання сільських територій від загального рівня розвитку.

Слід підкреслити, що така скоординована політика запроваджується на підставі законодавчих актів і нормативних документів, прийнятих як Європейським Союзом, так і на національному рівні. Підготовкою такого масиву відповідних документів, організацією їх виконання та контролю займаються на рівні Європейського Союзу — Дирекція з питань

розвитку сільського господарства та сільських територій Європейської комісії та акредитовані платіжні агентства у кожній країні ЄС, а також національні міністерства, які відповідають за агропромисловий та сільський розвиток, разом із органами державного управління і самоврядування на відповідних територіях.

Важливими складовими формування сучасної архітектури аграрної сфери в Європейському Союзі, поряд із суб'єктами економічної діяльності, є громадські союзи й об'єднання за різними напрямками. Ці суб'єкти відіграють важливу роль у формуванні та реалізації аграрної політики як безпосередньо в країнах-членах, так і на рівні Європейського Союзу, сприяють кращому розумінню і визначенню шляхів усунення економічних, соціальних, екологічних й інших проблем агропромислового та сільського розвитку, приймають відповідну участь у розподілі фінансових й інших ресурсів, спрямованих для підтримки фермерів і розвитку сільських територій, запровадженні різних ринкових механізмів і здійсненні оцінок їх впливу та інше. Загалом, така взаємодія сприяє вдосконаленню як європейського аграрного законодавства, так і відповідної узгодженої політики країн-членів євроспівтовариства.

Тому сьогодні завданням відповідних центральних органів державного управління України є не тільки остаточно виявити принципи відмінності між регулятивними законодавчими актами та розбіжності в організаційній будові як системи державного управління, так і саморегулювальних засад розвитку аграрної сфери, але і визначити шляхи та строки гармонізації інституціональної системи до європейських аналогів з урахуванням національних інтересів. Для об'єктивності слід зазначити, що нині уряд України вже активно працює над створенням так званої «дорожньої карти» євроінтеграції, визначенням завдань для кожної сфери діяльності. Доцільно було б створити спільну робочу групу за участю експертів державного управління ЄС і відповідних українських фахівців і науковців аграрної

сфери для підготовки обґрунтованих пропозицій, незалежних від впливу національної бюрократії. Тим більше, що таку систему державного управління бажано розбудувати ще до початку здійснення важливих наступних трансформацій в агросекторі.

Важливою особливістю євроінтеграції є те, що Європейський Союз в основу своєї політики поклав засадничі принципи та правила Світової організації торгівлі (СОТ), яка в міжнародних відносинах виступає як загальний регулятор інтеграційних процесів. Базовими складовими САП ЄС виступають також визначені ООН цілі сталого розвитку, що передбачають розвиток партнерства на засадах миру та справедливості, подолання голоду і бідності, забезпечення гідної праці й економічного зростання, боротьбу із зміною клімату, створення умов для розвитку чистої енергії, споживання якісних харчових продуктів, чистої води, забезпечення якісної освіти. Ці засади є важливими передумовами ефективного розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій всіх без виключення країн світу. Слід підкреслити, що таке формування європейської політики розвитку демонструє ефективність і збалансованість у розв'язанні окреслених та інших завдань.

В Україні також приймаються закони, які в основному спрямовуються на досягнення визначених світовими організаціями цілей, але через відсутність належного адміністрування та наявність дефіциту бюджетного фінансування ще не впливають на соціально-економічний розвиток країни, зокрема й аграрної сфери. Наприклад, чинний з 1990 року Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [21] передбачає щорічне врахування у видатках державних бюджетів України не менше 1% від обсягів національного валового продукту на фінансування розвитку соціальної сфери українського села. Цілком зрозуміло, що ігнорування виконання даної норми закону й інших

його вимог більше 30 років незалежності України позбавило можливостей розв'язання багатьох проблем соціально-економічного розвитку аграрної сфери. Зокрема, обґрунтованого формування аграрного устрою, інфраструктури аграрного ринку, спрямованості агропромислової діяльності, ефективного поєднання функціонування малого, середнього та великого аграрного бізнесу, збалансованого розвитку всіх підгалузей аграрного сектору економіки, розвитку органічного виробництва та, особливо, вирішення соціальних проблем на сільських територіях.

Пройдений шлях незалежності України потребував постійного удосконалення інституціонального забезпечення розвитку аграрної сфери з використанням кращого світового досвіду, зокрема ЄС. Проте національне законодавство ще не забезпечує створення системи ефективних механізмів для врівноваження ринкової конкуренції між великими аграрними компаніями та дрібнотоварними виробниками, включаючи фермерів і особистих селянських господарств. Так, у розвинених країнах загальним явищем для врегулювання даної суперечності є створення необхідних умов для розвитку обслуговчої сільськогосподарської кооперації, діяльності аграрних товарних бірж як основного інструменту об'єктивного визначення цін. В Україні ще й до цього часу не створено жодного аграрного кооперативного банку. Не створено сприятливих умов для розвитку кредитних спілок і дорадчих служб для обслуговування передусім дрібних виробників. До цього часу не розбудовано ефективну систему страхування агропромислової діяльності від ринкових і природних ризиків. Такі розбіжності між аграрними політиками ЄС і України набували розвитку через відсутність законодавчого утвердження дієвих запобіжників для унеможливлення поширення монопольних проявів, забезпечення стабільності державної підтримки агровиробників та обмеження цілого ряду інших негативних тенденцій.

Невиконання багатьох норм, внесення необґрунтованих змін і доповнень до Земельного кодексу України, схваленого ще у 2001 р. Верховною Радою України, а також багаторічне продовження мораторіїв заблокувало запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення більше ніж на 20 років, що значно викривило ринкове середовище та взагалі загальмувало розвиток аграрної сфери (табл. 1).

У сільському господарстві, де основним засобом виробництва є земля, нещодавно прийнятим законом про ринковий обіг земельних ділянок [22] визначено допустиме обмеження землі у одного власника до 10 тис. га, що за одночасної відсутності обмежень в обсягах оренди землі ще більше розширює вікно можливостей для безперешкодного утвердження монополій в базовому сегменті виробництва продовольчих ресурсів.

Тобто, без удосконалення регулювання земельних відносин монопольні прояви в сільському господарстві з використанням фактора земель сільськогосподарського призначення можуть продовжуватись, що є небажаним явищем для сільського розвитку та аграрного устрою в Україні загалом. Значною мірою це вже сьогодні вирізняє Україну від інших країн ЄС, де, як правило, один фермер організовує господарську діяльність на земельних ділянках до 100 га.

Ігнорування виконання значної частини вимог Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [24], який почав діяти ще в 2004 р., внесення багатьох необґрунтованих змін до нього порушило систему державного регулювання розвитку аграрного сектору. Зокрема, це призвело до занепаду галузі тваринництва, подальшого розбалансування попиту і пропозицій на продовольчому ринку та цінової нестабільності через відміну застосування механізмів товарних і фінансових інтервенцій, затримувало розвиток кредитування та страхування аграрних ризиків, збалансоване формування сировинних зон і розвиток окремих підгалузей харчової промисловості. Спостерегалися несвоєчасна

1. Okремі показники суб'єктів сільськогосподарської діяльності України, які характеризують конкурентне середовище

Показник	Рік				2020 у % до 2005 року
	2005	2010	2014	2020	
Кількість сільськогосподарських підприємств різних форм власності, які мають у користуванні сільгоспугіддя – всього, тис. од.	57,9	48,8	45,0	36,6	63,2
Кількість сільгоспідприємств, які мають у користуванні до 100 га сільгоспугідь, од.	34358	33285	30264	20934	60,9
всього землі у них в користуванні, тис. га	1164,9	991,5	972,9	755,1	64,8
всього землі на одне сільгоспідприємство, га	33,9	29,8	32,2	96,1	283,5
Кількість сільгоспідприємств, які мають у користуванні більше 5000 га, од.	554	641	639	579	104,5
всього землі у них в користуванні, тис. га	4237,1	5850,1	7483,5	6923	163,4
всього землі на одне сільгоспідприємство, га	7648,2	9126,5	11711,3	11956,8	156,3
Кількість фермерських господарств, тис. од.	42,4	41,5	34,6	26,7	63,0
всього землі у них в користуванні, тис. га	3661,2	4290,8	4621,7	4817,8	131,5
всього землі на одне фермерське господарство, га	86,3	103,3	133,6	180,5	209,2
Кількість особистих селянських господарств, тис. од.	4915,3	4540,4	4136,8	3975,1	80,9
всього землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва у них в користуванні, тис. га	2796,2	2873,9	2820,2	2781,8	99,5
всього землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на одне особисте селянське господарство, га	0,57	0,63	0,68	0,7	122,8

Джерело. Сформовано авторами з використанням даних Державної служби статистики України [23].
Примітка. На жаль, у щорічному статистичному збірнику Держстату України «Сільське господарство України» через незрозумілі причини постійно скорочується або змінюється офіційна інформація про діяльність фермерських господарств, відсутня інформація про кількість господарств різних типів, про діяльність агрохолдингів та інші статистичні дані, що унеможлиблює відслідковування необхідних тенденцій. Разом із тим, дані табл. 1 вказують на подальше зменшення кількості сільгоспідприємств, зокрема фермерських господарств, зростання концентрації обсягів земель у користуванні великих аграрних корпорацій, що вказує на погіршення конкурентного середовища на аграрному ринку.

підготовка стандартів й інших складових системи контролю якості харчових продуктів, втрати підтримки розвитку обслуговуючої кооперації, дорадництва, селекції, насінництва та ряд інших критичних напрямів державного регулювання, що створило значне розбалансування державної аграрної політики.

Виходячи з перспективи приєднання України до ЄС, система державної підтримки агровиробників потребує істотної модернізації з урахуванням вимог САП ЄС та особливостей розвитку аграрної сфери держави. Концентрацію зусиль держави слід спрямувати на розвиток

інфраструктури внутрішнього аграрного ринку, підвищення родючості ґрунтів, відродження тваринництва, збалансування розвитку сільського господарства та підгалузей харчової промисловості, розвитку сільських територій, створення додаткових робочих місць та інших критичних напрямків аграрного сектору економіки. Дотримання визначених правил поведінки державою, виробниками і громадянським суспільством виступатиме запорукою успіху аграрної сфери України.

Слід також звернути увагу на недотримання принципів системності виконання угоди про вступ України до СОТ [25]

в частині регулювання аграрних ринків, конкуренції, нестабільності обсягів державної підтримки розвитку аграрного сектору економіки, аграрної науки і освіти, ветеринарної медицини, кооперування, дорадництва та інше. Зауважимо, що дана угода була схвалена Верховною Радою України і є складовою частиною національного законодавства.

Такі приклади ігнорування виконання вимог чинного законодавства стосовно підтримки розвитку аграрної сфери, на жаль, можна розширити питаннями необґрунтованої відміни спрощених і стимулюючих режимів оподаткування агровиробників, невиконання практично всіх схвалених у свій час парламентом державних програм для різних напрямків агропромислового і сільського розвитку та інших, що суттєво знизило синергетичний позитивний вплив на результативність функціонування агропродовольчої системи України. На це також вказують нестабільність інвестиційно-інноваційного забезпечення, розвитку спільної діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі, за участю європейських партнерів, налагодження державно-приватного партнерства тощо. Зазначені явища і тенденції в багатьох випадках не наближають, а в деяких випадках навіть віддаляють Україну від європейської спільноти.

Особливої уваги на сьогодні вимагає удосконалення державної політики в питаннях підвищення рівня наукового і кадрового забезпечення, здійснення системних заходів центральними і місцевими органами влади і самоврядування для урівноваження регіонального розвитку аграрної сфери.

На нашу думку, якщо враховувати обсяги і важливість минулих перетворень у ринковому регулюванні розвитку аграрної сфери України, то сьогодні адаптацію до САП ЄС певною мірою можна порівняти з процесами паювання землі і майна та реорганізацією державних і колективних господарств у сільському господарстві, підприємств харчової та переробної промисловості, агросервісу

в суб'єкти ринкового типу; з процесами формування конкурентного середовища, організації біржового ринку, розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, фермерських та інших типів дрібнотоварних господарств, створення дорадчих служб, сприятливих податкових, кредитних і інших умов для їх розвитку тощо. Для здійснення таких критичних перетворень тоді були консолідовані зусилля центральних і місцевих органів державної влади, враховувались теоретичні напрацювання аграрної науки, широко залучались громадські організації та суб'єкти освіти для проведення роз'яснювальної й організаційної роботи із агровиробниками, встановлювались жорсткі терміни та вимоги до їх якісного виконання. Такі дії дали свої результати для остаточного переходу від «командної» системи управління до ринкових методів регулювання розвитку аграрної сфери. Крім того, це дало можливість завершити етапи вступу України до СОТ, де питання аграрного ринку виступали одними із ключових та найбільш дискусійних, стати членом ФАО ООН та інших міжнародних союзів і організацій аграрного спрямування.

В ті часи важливу роль в перетвореннях відігравав ще в певній мірі збережений, але постійно якісно оновлювальний управлінський потенціал Міністерства аграрної політики України, регіональних і районних управлінь агропромислового розвитку, державних органів земельних ресурсів, статистичних досліджень та банківської системи, була налагоджена ефективна співпраця із аграрною наукою і освітою тощо.

Проте зараз в державі, на жаль, панує хибна думка, що ліквідація органів державного управління, скорочення управлінського персоналу міністерств і відомств може бути свідченням удосконалення керованості суспільно-економічними й іншими процесами в країні, що яскраво підтверджується допущеними викривленнями в інституційному забезпеченні розвитку аграрної сфери України.

На сьогодні керованість державою різноплановими процесами в аграрній сфері значно послаблена у зв'язку із значною втратою управлінських кадрів на центральному, регіональному та місцевих рівнях унаслідок неодноразових і необґрунтованих реорганізацій та ліквідацій відповідних державних органів управління. Крім того, через порушення вимог запровадження статусу Державних секретарів у міністерствах й інших центральних органах державного управління ще й до цього часу не вдалося забезпечити стабільність їхніх управлінських кадрів, що ускладнило формування послідовної державної політики, особливо в аграрній сфері. Нині на всі рівні органів влади покладається ще вища відповідальність не тільки за забезпечення підготовки відповідних законодавчих і нормативних актів, спрямованих на гармонізацію аграрних політик, а й за ефективне їхнє впровадження в систему господарської діяльності суб'єктів агропромислової діяльності, організації відповідного контролю тощо. Тому побудова обґрунтованої системи державного

управління в аграрній сфері на сучасному етапі виступає, на нашу думку, першочерговим і відповідальним завданням керівництва держави. Інакше євроінтеграція в частині аграрної сфери може отримати негативні наслідки для країни.

Багато експертів та учасників спільного аграрного ринку оцінюють різноманітні наслідки, які матиме ЄС у разі приєднання України до співтовариства. До позитиву для української сторони слід віднести значні потенційні можливості України в нарощуванні обсягів виробництва сільськогосподарської сировини і продуктів харчування. Вже у 2021 р. аграрний сектор нашої держави забезпечував обсяги виробництва соняшнику, соняшникової олії і сої більше, ніж всі країни-члени ЄС. Значну питому вагу у загальних обсягах ЄС Україна матиме по виробництву кукурудзи, пшениці, ячменю, ріпаку, меду, цукру і горілчаних виробів, різних напоїв, хлібопродуктів та інших важливих видів аграрної продукції (табл. 2).

З метою недопущення перенасичення внутрішнього аграрного ринку ЄС пев-

2. Сільськогосподарське виробництво України і Європейського союзу, 2021 р.

Обсяги та види угідь і аграрної продукції	Країни-члени ЄС, разом	Україна	Україна, % до країн ЄС
Обсяги сільськогосподарських угідь, млн га	224,7	42,7	19,0
в т.ч. рілля, млн га	120,4	32,5	27,0
Обсяги виробництва зерна — всього, млн т	297,5	86,0	28,9
в т.ч. пшениця	138,2	32,2	23,3
ячмінь	52,1	9,4	18,0
кукурудза	73,0	30,3	41,5
Соняшник, млн т	10,4	16,4	157,7
Соя, млн т	2,7	3,5	129,6
Ріпак, млн т	16,9	2,9	17,2
Молоко, млн т	159,8	8,7	5,4
М'ясо (у забійній вазі), млн т	44,3	2,4	5,4
Мед, тис. т	225,9	68,6	30,4
Яйця, млн т	6,3	0,8	12,7
Обсяги виробництва цукру, млн т	17,6	1,4	8,0
Обсяги виробництва соняшникової олії, млн т	3,5	4,6	131,4

Джерело. Сформовано авторами за даними щодо обсягів виробництва в Євросоюзі, взятими з FAOSTAT та Державної служби статистики України.

ними видами продукції, на нашу думку, доцільно європейським інституціям разом із українською стороною уже сьогодні розробити прогнозовані баланси внутрішнього європейського споживання продуктів харчування та використання сільськогосподарської сировини в різних сферах економічної діяльності. Слід визначити потенційні експортні можливості України, сформувані для цього логістичну базу, оцінити найбільш привабливі світові ринки та здійснення інших заходів з метою уникнення кризових ситуацій, які уже сьогодні спостерігаються на аграрному ринку Польщі та інших країн ЄС.

З іншого боку, для України сьогодні важливим також є вирішення питань, пов'язаних зі збалансуванням внутрішнього ринку дефіцитними якісними продовольчими ресурсами, а також оперативного залучення інвестицій і технологій для розвитку харчової індустрії з метою отримання готових продовольчих товарів із високою доданою вартістю. Для цього слід знайти механізми та інструменти разом із європейськими інституціями для ефективного регулювання даних процесів, що дасть можливість якнайшвидше вивести аграрну економіку України з кризового стану.

Значні додаткові резерви в Україні для розвитку спільного аграрного ринку та розширення експортних можливостей на інші світові ринки знаходяться в покращенні використання сільськогосподарських земель, підвищенні урожайності та якості продукції рослинництва. З огляду на це слід врахувати не тільки резерви розвитку спільного продовольчого ринку ЄС, а й виробництва сировини для розвитку енергетичних галузей і хімічної промисловості, виробництва ліків, парфюмерних виробів, будівельних матеріалів тощо. Потрібно впроваджувати спільні європейські і міждержавні проекти, розвивати спільну підприємницьку діяльність та інші заходи.

Абстрагуючись від всіх інших проблемних питань розширення ЄС, можна стверджувати, що включення України тільки за рахунок зазначених вище чинників матиме низку позитивних наслідків

для Союзу загалом, а також для окремих держав-членів.

З іншого боку, розширення ЄС також матиме і фінансові наслідки для співтовариства. Україна є найбільшою серед країн-кандидатів — як за територією, так і за чисельністю населення. За статистичними оцінками на кінець 2021 р. аграрний сектор України мав у своєму розпорядженні орних земель більше, ніж Німеччина і Франція разом, у 3 рази більше, ніж у Польщі, і у 3,8 раза більше, ніж у Румунії — найбільших аграрних країнах-сусідах. В довоєнний період за чисельністю населення Україна також була значно більшою, ніж Румунія і Польща, та поступалася лише найбільшим країнам ЄС — Німеччині, Франції та Італії.

Водночас, Україна є менш розвинутою країною і суттєво поступається за обсягами отримання ВВП на душу населення багатьом країнам-членам ЄС. За результатами досліджень науковців Німецького економічного Інституту (IW) та за припущеннями інших експертів, Україна може витіснити найбільші країни-отримувачі сільськогосподарських субсидій за різними програмами ЄС. Безумовно це не може не турбувати як країн — найбільших донорів спільного бюджету ЄС, так і країн — найбільших споживачів субсидій. Така перспектива змушує європейські інституції удосконалювати свою бюджетну політику. Адже цілком зрозуміло, що це просто зменшить фінансові обсяги, які розподіляються між державами-учасниками європейського аграрного ринку. Але це також не значить, що Україна вже завтра стане повноправним отримувачем сільськогосподарських субсидій. Тут доцільно визначити певні етапи зміни бюджетної політики, уточнити пріоритети та інші механізми.

Для цього і створена Європейська комісія та інші органи управління, які подають Раді ЄС обґрунтовані пропозиції для прийняття консолідованих рішень. Такі складні ситуації, як правило, спонукають до пошуку досконалих шляхів вирішення проблем, і без сумніву, вони будуть знайдені.

Важливим чинником ефективного входження України до спільного аграрного ринку ЄС повинна бути вітчизняна аграрна наука, обґрунтовуючи шляхи, інструменти і механізми розв'язання проблем агропромислового і сільського розвитку. Водночас, сьогодні сама система організації аграрної науки в Україні також потребує відповідного реформування. Можна стверджувати, що за останні 30 років через хронічний дефіцит державного фінансування аграрна наука постійно втрачала свій науковий потенціал: скорочувалась кількість наукових кадрів, були відсутніми умови для стимулювання їх діяльності, втратились умови оновлення матеріально-технічної бази досліджень, постійно вилучались із системи аграрної науки земельні ресурси та втрачалась наукова інформація, наприклад, про різні типи

земель в різних природно-економічних зонах держави.

Землі, виділені під академічні дослідження, змогли б відіграти важливу роль в процесах євроінтеграції, використовуючись, наприклад, для спільного проведення досліджень із іноземними науковими партнерами, для створення спільних наукових парків та інших наукових структур як в інтересах ЄС, так і України.

Нині якраз на часі поряд із державним фінансуванням створювати умови для розвитку науки шляхом справжньої комерціалізації діяльності через удосконалення корпоративних і кооперативних засад, застосування механізмів спільної діяльності з іноземними науковими партнерами, уточнення пріоритетів, пошук нових механізмів стимулювання роботи вчених тощо.

Висновки

Враховуючи вітчизняний аграрний потенціал, підвищення ефективності його використання в спільних інтересах, Україна жодним чином не може виступати загрозою для ЄС, скоріше, навпаки.

На наше переконання, удосконалення державного управління в Україні

в поєднанні із спільною аграрною політикою ЄС спроможні сформувати досконалу систему механізмів впливу у сфері виробництва, реалізації, функціонування соціальної інфраструктури на сільських територіях, організації зовнішньоекономічної діяльності та в інших напрямках розвитку аграрної сфери.

Gadzalo Ya.¹, Luzan Yu.²

¹National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, 9 Mykhailo Omelyanovich-Pavlenko Str., Kyiv, 01010, Ukraine, ²Institute of Food Resources of the National Academy of Sciences, 4A Yevhen Sverstiuk Str., Kyiv, 02002, Ukraine, email: ¹prezid@naas.gov.ua, ORCID: ¹0000-0002-5028-2048, ²0000-0001-9822-8617

Ukraine's integration into the common agricultural market of the EU: opportunities and challenges

Goal. To determine the main features of Ukraine's integration into the common agricultural market of the EU, to substantiate ways of accelerating integration processes. **Methods.** Dialectical and logical methods of scientific knowledge of integration processes and phenomena, comparative characteristics with agrarian politicians of Ukraine and the EU, and a

systemic approach of generalization and interaction of elements of European integration are used. **Results.** The main features of the integration of the agrarian sphere of Ukraine into the EU are outlined, and the ways of efficient entry of the state into the European system of cooperation are substantiated. **Conclusions.** Attention is focused on the main differences in the functioning of the socio-economic systems of agro-industrial and rural development of Ukraine and the EU. The importance and ways of rapprochement with the common agrarian policy of the EU are substantiated. Research results can be used by state administration and management bodies in the processes of European integration.

Key words: *European integration, EU common agricultural policy, harmonization, agricultural market.*

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202408-01>

Бібліографія

1. *Власов В.І.* Глобалістика: історія, теорія: монографія. У 2-х томах; за наук. ред. О.Г. Білоруса, В.А. Вергунова. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2012. 856 с.
2. *Гайдучий П.І.* Україна — ЄС, проблеми інтеграції. Національна безпека і оборона. https://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category/journal/NSD_141-142_ukr.pdf
3. *Бородіна О.М.* Убезпечення сільського способу життя і Європейська політика, орієнтири для України. Економіка АПК. 2020. № 2. С. 22–33.
4. *Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я.* Підвищення ролі аграрної науки на етапі євроінтеграції. *Вісник аграрної науки*. 2023. № 12. С. 5–16.
5. *Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я.* Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 6–18. doi: 10.32317/2221-1055.202104006
6. *Лупенко Ю.О.* Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору та сільських територій. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 6–15.
7. *Кваша С.М., Файчук О.М., Файчук О.В.* Європейська економічна інтеграція: навч. посібн. Київ: НУБіП, 2019. 282 с.
8. *Волкова І.М., Варченко О.М., Данкевич В.Є.* та ін. Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків: монографія; за ред. Т.О. Зінчук. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 670 с.
9. *Саблук П.Т., Лузан Ю.Я.* Аграрна політика та чинники її реалізації. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 6–17.
10. *Старікова Л.П.* Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства). http://www.aau.org.ua/media/publications/1894/files/CAP_2023_02_10_12_36_02_818740.pdf
11. *Шпикуляк О.Г.* Інституції аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. 470 с.
12. *Буш Б., Султан С.* Вступ України до ЄС. Наслідки вступу України до ЄС для бюджету та політики згуртованості. Institut der Deutschen Wirtschaft Köln. 11.12.2023 https://www.iwkoeln.de/fileadmin/user_upload/Studien/Report/PDF/2023/IW-Report_2023-EU-Erweiterung.pdf
13. *Земельний Кодекс України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
14. *Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи*. https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
15. *Угода про асоціацію між Україною і ЄС і його державами (текст)*, Комітет з питань Європейської інтеграції ВРУ. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociayu>
16. *Рекомендації учасників Другого засідання Робочої групи «Україна — ЄС на шляху до розширення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною для розвитку аграрного сектору економіки»*. <https://niss.gov.ua/public/File2011table/>
17. *Європейська інтеграція Словник перемовин про вступ до ЄС*. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/slovnuk-peremovyn-pro-vstup-do-yes>
18. *Європейська інтеграція* — Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/Європейська_інтеграція
19. *Державна служба статистики України*. <http://www.ukrstat.gov.ua>
20. **ТЕХНІЧНІ КОМІТЕТИ** — Інститут продовольчих ресурсів НААН України — ipkyiv.com
21. *Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>
22. *Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення»*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>
23. *Державна служба статистики України*. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_reg_2021u.html
24. *Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
25. *Закон України «Про ратифікацію протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі»*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text>